

УДК 330.5

Філяк М.С., здобувач (mfilyak@gmail.com)*^б©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
ім. С.З. Гжицького*

ЕТИЧНІ ПИТАННЯ У ФОРМУЛЮВАННІ ПОКАЗНИКІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто зв'язок етичних категорій із стратегіями сталого розвитку, показано деякі парадокси процесів впровадження інновацій та стратегій сталого розвитку, та показано проблематику балансу у стосунках великого та малого ринкових гравців, а також окреслено можливі шляхи досягнення цього балансу у сучасних умовах.

Ключові слова: *сталий розвиток, деурбанізація, гуманістична концепція, енергетична незалежність, децентралізація, мегаполіс, показники сталого розвитку, валовий внутрішній продукт, прямі іноземні інвестиції, обвал, .*

Постановка проблеми. Сталий розвиток як гуманістична концепція, покликаний позбавити індивідуальні домогосподарства нерівноправної залежності від великих ринкових гравців. Невеликі індивідуальні та кооперативні підприємства могли б стати набагато менш залежними від зовнішнього світу та вигравати, продаючи їм свою продукцію за справедливими цінами, а не виживати, підлаштовуючи свої ціни під диктат великих монополістів, які тримають ці малі господарства у «економічних лещатах».

Метою даної статті є розгляд зв'язку етичних категорій із стратегіями сталого розвитку, аналіз деяких парадоксів у процесах впровадження інновацій та стратегій сталого розвитку, та ілюстрація проблематики балансу у стосунках великого та малого ринкових гравців, окреслення шляхів досягнення цього балансу у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У щоденному житті ми дуже залежимо від постачальників ресурсів та підтримувачів інфраструктури, які роблять наше життя зручнішим. Проте вони часто вважають, що їхнє положення, тобто той факт, що вони великі та займають монополіне положення, дає їм підставу диктувати свої умови нам як отримувачам послуг, і включати до пакету послуг непотрібні, несуттєві для нас, а то й шкідливі, але коштовні елементи, за як ми платимо додатково просто тому, що не існує іншого вибору в теперішньому форматі. Або навіть ці елементи нам напряду шкодять, але ми не помічаємо цього, або ж навіть знаємо, та на жаль, свідомо ідемо на це. Наприклад, їдучи додому, ми заходимо у магазин та купуємо там овочі, знаючи, що вони вирощені з суттєвим додаванням хімічних добрив. Однак, свідомо купуємо їх,

* Науковий керівник – д.е.н., професор Музика П.М.
© Філяк М.С., 2013

тому що не хочемо знайти час і можливість отримання здорової їжі, та виправдовуючись обмеженістю в часі⁷.

Етика стосунків великого та малого учасників ринку

Таким чином, ми спостерігаємо типову ситуацію: великий надавач послуг майже завжди схильний пригнічувати своїх клієнтів. Наприклад, приватні енергетичні компанії схильні неконтрольовано піднімати ціни електроенергії вверх, лоббіюючи свої інтереси в уряді, приватні нафтогазові компанії схильні маневрувати ціною бензину і т.д. Еластичність попиту та схеми оптимізації прибутку - це визначальники їхніх рішень відносно ціни. До чого ж тут суспільство, якщо воно тоді поставлене у ситуацію фактичного рабства, де великий постачальник послуг по суті диктує ціну на рівні, де її ще можна терпіти, а не визначаючи приемну, прийнятну для споживачів, справедливу ціну товарів чи послуг?

Така ситуація має мало спільного із справді ринковою економікою, де ключовими є поняття свободи вибору та економічного шансу для усіх. Адже монополіст не дає свободи вибору та через вхідні бар'єри позбавляє інших рівного шансу на самоактуалізацію.

Два варіанти розвитку стосунків у процесі розвитку

Тепер варто позначити дві різні системи цінностей у ставленні великого учасника ринку (market-maker) до малого (market-taker). Перша система, побудована на основі гуманізму, де великий гравець ринку схильний бути та відчувати себе на рівних правах із малим, навіть із звичайним покупцем, вважаючи себе такою ж часткою світу та економіки, просто відрізняючись більшими обсягами. І можливо, часом відповідальність цього більшого є також значнішою.

А менший гравець ринку, попри свої невеликі розміри, також може виконувати корисні функції, і без нього складно обійтись. Таким чином і малі, об'єднавшись, можуть допомогти великому, і тоді ця система існує в балансі та природній гармонії. У цьому випадку людськість та гуманізм є визначниками у стосунках великого та малого. Обидва вважають та усвідомлюють себе рівними за статусом та у правах, незалежно від розміру. Це шлях, де малі домогосподарства мають реальний голос та вплив, і здатні реалізувати політику сталого розвитку на рівні особистості, малої групи або поселення. Це і є шлях сталого розвитку в стосунках між економічними суб'єктами.

Інша модель – рабська, де великий гравець має в голові концепцію: якщо малі дають собою керувати, то вони раби, нерозумні та не заслуговують на краще. І так, у розумінні великого, повинно бути: є начальник і є раб. Ця концепція капіталістична, «вовча», ґрунтується на початковій нерівності, тому демократії тут нема і близько. Саме вона перемогла у більшості великих країн Заходу. Це шлях, де політику сталого розвитку визначають регіони, держави -

⁷ До речі, західні дослідження довели, що споживачі свідомо купують не дуже якісну продукцію, особливо споживчі товари, чекаючи у відповідь, що і вони у своїй роботі можуть дозволити собі подібну недбалість – і їхній не цілком якісний товар, можливо, купить хтось інший.

словом, великі гравці, а домогосподарствам відводиться роль підлеглих, що впроваджують команди «високої політики».

Наш вибір полягає у тому, щоб обрати, яка система робить нас вільними, з чим нам краще живеться. І тому сталий розвиток на індивідуальному рівні є м'яким способом позбавлення рабства через незалежність від зовнішнього світу настільки, щоб самостійно визначати умови торгівлі, навіть будучи невеликого розміру. У розумінні механізмів цього звільнення нам допоможе дискурс про велике місто.

Велике місто можливостей та спокус

Сталий розвиток передбачає відсутність надмірної урбанізації. Однак, вже тисячоліттями щось змушує людей селитися у великих містах, і це щось лежить поза межами зрозумілої економічної логіки. Міста давніх цивілізацій концентрували населення з метою використання людських ресурсів та власних технологій для участі людей у давніх виробництвах. Цим зумовлені п'ятиповерхівки у „інсулах” та комунальні системи Давнього Риму, планування міст Межиріччя, таких як Ур; планування міських поселень Давнього Єгипту. Далі, традиційним чином ще можна зрозуміти логіку поселення робочих біля сталеліварних чи вугледобувних виробництв епохи промислової революції. Але чому мегаполіси процвітають зараз? Коли виробництва можуть виноситися за межі населених пунктів, коли не потрібно надмірної концентрації людських ресурсів на „проектах сторіччя”, коли не потрібно величезних міських гарнізонів і т.д. Коли є Інтернет та у розвинутому світі вже давно якісні авто- і залізничні шляхи. Коли можна жити і працювати за містом. Чому ж більшість працюючого некваліфікованого класу обирає селитися у місті, і що вони віддають взамін? Припустимо, що, місто відбирає у людини енергію, як фізичну, так і духовну.

Якщо хоч декілька разів поспостерігати за клієнтами у закладах швидкого харчування регіональних центрів у вересні, то можна побачити, що клієнти цих закладів поповнилися молодими людьми, які стали студентами та приїхали до великого міста у пошуках гарного майбутнього із районних центрів області. Це діти батьків, що належать до середнього класу, і їхні батьки орієнтують їх на успішне заможне життя, що у стандартному сценарії передбачає створення сім'ї, отримання освіти, роботи, народження дітей. Тут, на етапі дітей та роботи, ці молоді люди стикнуться із серйозними диспропорціями у розвитку їхніх рідних міст у порівнянні з регіональним мегаполісом. Мегаполіс поглине більшість із них, даючи на додаток краще оплачуваної роботи популярні розваги, часто вигадані туристичні атракції та соціалізацію в колі таких самих, як вони. Це вони стоятимуть в корках у автомобілях економ-класу, і вони відаватимуть місту свою енергію та свої сили. Батьки, які, не виключено, мають у малому місті успішний бізнес, ще 10-15 років не побачать, що їхні діти стануть наступниками їх справи та переберуть їхній досвід. Скоріше, діти будуватимуть своє майбутнє у цьому мегаполісі. Він розростеться, але залишатиме навколо себе приміську зону «спальних районів» і більше нічого, тобто за 50 кілометрів і далі цього міста не буде існувати збалансованої,

самодостатньої економіки. Велике місто, маючи великі плани на багатство і владу в головах сильних цього світу, і водночас стикаючись із демографічною кризою, переманить до себе цих молодих людей, які могли б у іншому випадку поповнити ряди працюючих на місцевих підприємствах рідних міст та сіл, на фермах, у сімейному бізнесі, таким чином перемістивши ризику балансу в бік децентралізації. А зараз ми бачимо ситуацію, коли, зростаючи, мегаполіс використовує молодих та недосвічених людей на свою користь, витягуючи їх із периферії, майже так, як порохотяг висмоктує пил із підлоги. Велике місто, однак, дарує цим людям компроміс: або відсутність реалізації та грошей у себе вдома, або виснаження і боротьба, але фінансові та кар'єрні досягнення у мегаполісі. Для молодого людини без досвіду та грошей це ті «два лиха», з яких не обирають.

Задамо тоді собі запитання: чи комусь у великому місті може бути зараз вигідною деурбанізація? Напевно, так, може: самим його мешканцям, які позбавилися ілюзій та які хочуть звільнитися від рабської кредитної та енергетичної залежності. Їм варто замислитися, що для здобуття більшої незалежності варто відходити від міста, жити незалежно на своїй землі. Молода людина свідомо може, реалізувавши себе у місті, зберегти своє здоров'я для власного майбутнього шляхом «втечі з міста». Така деурбанізація, однак, у технократичному суспільстві можлива як хайтек-надбудова на існуючий спосіб життя, тобто сталий розвиток для особи не означає повернення назад у 19 сторіччя, а скоріше, використання ресурсів та переваг природного розташування за допомогою високотехнологічних пристроїв, які, по можливості, не шкодять навколишньому середовищу. Міста ж – добрі як академічні та адміністративні центри.

Подивимося на «компроміс великого міста» трохи з іншого боку. Велике місто завжди приваблювало до себе людей, що хотіли відірватися від батьківської опіки та створити своє «родинне гніздечко». Вони – ті зародки середнього класу в Україні, які займають самостійну позицію та є свого роду відокремленими елементами у своїх сім'ях. Великі міста, однак, створюють принади не просто з альтруїзму. Тоді, чи створювані зручності дійсно виводять життя жителів міста на новий рівень? Вже згадувалося, що найдавніші міста накопичували людський ресурс робітників, які працювали на великих виробництвах давніх та сучасних цивілізацій. Тому створювана інфраструктура для робітників була лише настільки зручною, наскільки ресурс робітника був потрібним. Такий самий підхід зберігся і зараз. У порівняно комфортному районі представник середнього класу має вибір: або бачити з фасадного вікна ділову вулицю чи «корок» машин, що розбавлений для його сприйняття архітектурними деталями, або з заднього вікна чи веранди бачити невеликий садочок чи дворик, який лише настільки комфортний, щоб не створювати у нього нервово перевантаження і не привести до рішення бігти звідти вже зараз.

Саме середній клас є основним споживачем товарів у споживчому секторі. Але сильні цього світу вирішили, що цей клас буде по-рабськи накопичувати невеликі кошти та потім все чи майже все витратити на

"комфортне" життя у місті, особливо на послуги. А все інше, тобто маленький залишок накопичень, заберуть пенсійні фонди чи страхові компанії. Типовий приклад - це самотній пенсіонер у власній квартирі у старій частині міста, яке колись було веселим та цікавим, а зараз лише туристи гуляють там. Ці самотні пенсіонери звикли до своїх міських домівок, а от зв'язки з селом та природою, і навіть з дітьми вже давно розірвані. Вони колись занадто затрималися у цьому місті та вирішили дожити життя саме тут. А треба було, після певної межі, вчасно сказати «досить».

До речі, можна спостерігати, що так звані економічні кризи торкаються здебільшого якраз цього середнього класу, який залежить від працедавця та не має власних незалежних засобів виробництва, окрім хіба що депозитів чи цінних паперів. Інші прошарки – дуже багатих чи дуже бідних - криза зачіпає не настільки критично. У останніх натуральне господарство складає 80% споживчого кошика, а інші виплати беруться з їхніх малих грошових доходів та часто є фіксованими через соціальні системи. У перших є можливість самостійно впливати на ринок та на ціну, бо вони власники промислових ресурсів, устаткування, контрактів та загалом, засобів виробництва. Окрім цього, вони мають більше резервів та вже собі придбали майже все для власного комфорту.

Тому криза, зачіпаючи багатих, буде регульованою, в крайньому випадку їхні господарства «схуднуть, але не вмруть». Для середнього ж класу місто у кризі перетворюється на «затягнуту на ший петлю», яка керує ними та ставить у рабське положення.

Тому стратегія сталого розвитку для середнього класу полягає у тому, щоби ставати власниками своїх, бодай малих, але бізнес-ресурсів, та «відв'язуватися» від мегаполісів. Це означає - використовувати місто лише настільки, наскільки воно може бути корисним для власного розвитку, а не для проїдання життя.

Але, погляньмо, скільки ж часу є у цього середнього класу на свій розвиток, на „відв'язку від міста”, навіть у селі в теперішніх умовах? Розглянемо у зв'язку з етикою вибору опцію «розвиватися» проти опції «проїдати життя» - у питанні працевлаштування. Зараз як у селі, так і у місті у професіонала або просто у «міцного власника» лишається не більше 20% часу на особистий розвиток. Для цього варто часто змінювати «картини вражень», збирати «інформаційні вершки» з ситуацій та потім мати час на їх осмислення, укладення у висновки. Але все ж, ці ініціативні професіонали володіють лише 20% вільного часу, а все інше витрачається ними на роботу чи бізнес. До цього ж, більшість найманих працівників в цілому не здатні до подібного процесу, бо їм часто бракує «зміни картин вражень» та здатності «осадити» ці дані у свідомості та вибудувати з них інтелектуальний продукт. Цій більшості простіше котитися по прямій, не думаючи над питаннями розвитку, осмислення та вибору. Для цієї більшості є звична робота по найму, усталена дорога, «на роботу-додому» і т.д. З-поміж варіантів вибору роботи вони скоріше оберуть ту, що легша та більше до душі, але обов'язково це лише расіб досягнення власних

цілей і лише потім спосіб якоїсь реалізації. А от у випадку працюючих професіоналів перед ними стає серйозне запитання про те, чи робити нелюбиму роботу за гроші та розвивати технічні навички, або ж знайти себе та врешті заробляти на улюбленій справі (ідеальний варіант), або займатися чистим розвитком із самого початку, майже не сподіваючись на матеріальне благополуччя.

Здається, життя дає можливості розвитку навіть тим, хто майже не має часу для цього, і такі люди набувають досвіду через роботу. Іноді ж варто кинути рутину, якщо її частка завелика та вже не дозволяє розвиватися. По можливості треба збільшувати частку вільного часу та користуватися можливостями для розвитку всюди, де лише можливо. У випадку сільської місцевості частка часу на розвиток підвищилася б, якщо би господарство обслуговувалося автономними індивідуальними системами життєзабезпечення. Наприклад, автоматизована теплиця під керівництвом персонального комп'ютера, системи відеоспостереження та освітлення ділянки чи робочої станції, системи нагріву води та обігріву житла і технологічних приміщень, системи зв'язку (сателітарна, Інтернет), автопастух, автоматизовані годівниці для тварин, система керованого крапельного поливу та інше. До цього у перспективі можна додати системи економії енергії та її самостійного виробництва. У скількох процентів сільських домогосподарств усе це є? Це 1-2 проценти на село, тобто меншість, яку статистично здатна поглинути більшість. Але саме такі господарства у складі «меншості», керовані розумними вмотивованими людьми, здатні замислитися про сталий розвиток з практичної позиції та діяти у цьому напрямку.

Сталий розвиток – це задача регіонального та державного рівня

Окрім того, що сам перехід до систем сталого розвитку індивідуального рівня є витратною справою, яку можуть дозволити собі лише заможні господарства, ще й для більшості суспільства саме поняття та сенс сталого розвитку є малозрозумілими. Як було показано, більшість суспільства не матиме часу для того, щоб замислюватися над цими питаннями – вони на свій власний розвиток ледве знаходять час, - і буде звертати на нього увагу лише тоді, якщо їх особисто зачіпатиме якась невідповідність, наприклад неякісна хімізована їжа чи погана екологія чи погана освіта дітей, тому впровадження державної політики у напрямку стаго розвитку буде зобов'язувати до руху у напрямку змін не лише у зовнішніх його проявах, а й у голові людини. Також треба сказати, що у сільському господарстві сталий розвиток з власної ініціативи виглядає нереальним на рівні звичайного домогосподарства. Тому в наших теперішніх умовах розвитку нашого суспільства сталий розвиток – це задача регіонального та державного рівня, але не місцевого, адже повинна бути сформульована політика, що буде реалізовуватись у конкретних формах на місцевому рівні. Саме тому одна з європейських країн централізовано запровадила установку сонячних колекторів на дахах будинків, адже самостійно звичайні жителі не захотіли би цього зробити. У міцному домогосподарстві у селі питання сталого розвитку теж не розглядатиметься, бо

на нього не буде часу. Це завдання для керівної надбудови у розвинутому суспільстві з високим рівнем етичних цінностей, яке, можливо, стикається з відчутними дисбалансами у соціально-економічному розвитку. У цій моделі держава приймає рішення, домогосподарства слухають та виконують. У іншому випадку ідея про стратегію сталого розвитку виникне у розвинутому суспільстві з такою етикою, яка пріоритетом ставить баланс природи і суспільства - не тому, що природі вже зовсім погано, а тому, що це суспільство не хоче допускати її погіршення, тобто природа є для цього суспільства такою ж цінністю, як економічні та фінансові активи для експансивної технократичної чи інформаційної цивілізації. Приклад такої іншої етики – це країни Скандинавії, зокрема, Норвегія. У ній, до речі, є місце для голосу домогосподарств.

Узагальнюючи цей розділ, варто зазначити, що у великих країнах політикою сталого розвитку займається державно-корпоративна бюрократія (свідченням того є хоча би створення значної кількості профільних комітетів у провідних країнах світу), звично підмінюючи його соціально-економічним розвитком та дещо застарілими концепціями. Звідси й парадокси, що виникають в процесі реалізації сталого розвитку державною бюрократією та серед великих світових економічних гравців. Наведемо приклади.

Приклад 1. Абсолют прямих іноземних інвестицій.

Чомусь традиційно у будь-якій стратегії розвитку кожного регіону України вважають, що зростання обсягу прямих іноземних інвестицій - це добре для експортоорієнтованої перехідної економіки. Прихильники цієї концепції апелюють до соціально-економічного пріоритету у розвитку регіону, забуваючи про сталий розвиток. Ми ж можемо заперечити цю нібито фундаментальну тезу, посилаючись на досвід „перегріву” економік, що призвело до кризи «надутих бульок», особливо у сфері страхування та кредитування житла, у 2007-8 роках у США та Європі. Ми також згадаємо Людвіга Фон Мізеса та австрійську школу, яка попереджала про «виснажливу інфляцію», але не очікувала, що вона виллється у форму «надутої бульки» . Часто неозброєним оком видно, як пропагують корисність прямих іноземних інвестицій міжнародні фінансові інституції, з якими погоджуються у наших органах влади. Здається, це традиційний показник успіху для перехідної економіки, яка фактично залежить від іноземного інвестора.

Однак, з позиції вітчизняного регіонального бізнесу цілком логічним буде запитання, яке він задасть самому собі: а наскільки треба нам оцих іноземних інвестицій? А ми додамо: чи вони є універсальним мірилом економічного успіху? Згадаймо приклади колишніх «азійських тигрів», звідки інвестор вже пішов, ображений непорядною переоцінкою активів нерухомості, і потім сталася фінансова криза, тобто обвал цього сектора ринку, і як наслідок постраждав споживчий сектор. Загалом, теза про прямі іноземні інвестиції як керівний фактор успішності економічної системи перехідної (фактично підлеглої) економіки спрямована на підтримку політики „розгону енергій” на території, в т.ч. у незворотну мега-урбанізацію для подальшого посиленого

економічного відтворення, що має наслідком «відсмоктування» енергій і ресурсів з територій та з населення, зокрема, через мегаполіси.

Тут варто задати собі запитання: а можливо, в Україні прівняно висока стійкість до теперішньої економічної кризи зумовлена тим, що у «сірому секторі» прихований баласт і інвестор в основному свій. Хоч цей інвестор і не сприяє галопуванню рівня життя, але і не йде з країни, тим більше що він також «пострадянський» та «ув'язаний» в системі соціальних трансфертів та квазифіскальної підтримки. Урядові ж у часи кризи простіше порозумітися саме із своїм інвестором, хоча є ризик зростання корупції у загальноприйнятному значенні. Збалансованість між обсягом іноземних інвестицій та обсягом внутрішніх інвестицій (з джерел місцевих інвесторів) і буде першим загальним показником сталого розвитку, збалансованим за фактором прямих іноземних інвестицій.

Приклад 2. «Роздування» темпів росту ВВП, або скільки авто на сім'ю достатньо?

У попередній статті наводився, коли б ми декілька разів переробляли вже перероблений та використаний папір – абсурдна ситуація у нашому сприйнятті, коли ми можемо сказати: куди ж далі? Так нам видається і у випадку захмарних темпів річного зростання ВВП – валового внутрішнього продукту.

Ще з часів Кейнса або і вчених-натуралістів прийнято вважати, що зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) є позитивним зрушенням для країни, тому що зростає рівень споживання, життя та витрат населення, а також краще заробляють виробники. Але це добре в цілому з перспективи економічного протекціонізму країною. Зростання ВВП ще можна пояснити як благо у випадку отримання вигод від взаємної торгівлі, порівняльних переваг. Інше пояснення – ВВП реально росте за рахунок надшвидкого прогресу технологій, але чим далі, тим, до певного етапу, існуючими технологіями важче використовували невідновлювані природні ресурси, і тому тут також існує обмеження. Може, ВВП так зростав останнє десятиріччя за рахунок «вприскування» дешевих грошей у фінансові системи, особливо на вторинних ринках, у 2001-2006 рр? Це виглядає більш ймовірно, але, як показала практика, це шлях до «надутих економічних бульок» та галузевих фінансових криз, обвалів, як це можна спостерігати на прикладах Іспанії, Португалії, Греції та Ірландії.

Посилюючи цю тезу, варто згадати дослідження 2013 року економіста Рікардо Хаусманна, де вказується, між іншим, що причинами «ракетоподібного» зростання ВВП ряду країн, що розвиваються, зокрема, Чилі, Колумбії, України, Румунії та Індонезії, були не стільки зростання реального виробництва, скільки- і значно більшою мірою – підвищення доларових цін усередині країни. На фоні зростання ВВП у таких країнах на 200-400% за десять років, внесок зростання реального виробництва не перевищував 20%. Досвідження, зокрема, вказує, що фактори, які визначають зростання ВВП, а саме: зростання обсягів реального виробництва, підвищення відносних цін на експорт та ріст реального курсу валют – є взаємопов'язаними, але природно

абсолютно різними, і при цьому деякі з них є вкрай нестійкими. Як вказує автор, ріст індекса умов торгівлі та притоку капіталу (інвестицій) не може продовжуватися нескінченно: ці показники з часом або стабілізуються, або падають, що і стається у економіках перехідних країн у часи рецесії.

Тож, чи варто і надалі гнатися за високими темпами зростання ВВП для таких країн, як Україна? Якщо взяти на озброєння тезу на захист доцільності зростання ВВП про те, що населення посилено розмножується і саме тому росте ВВП, то можна частково не погодитися: розмножуються якраз ті прошарки населення, які не впливають суттєво на його зростання і для кого це зростання ВВП (фактично, рівня багатства у країні) є причиною, а не наслідком їхнього життя. Ці сегменти найбіднішого населення з найнижчим рівнем освіти, особливо у країнах, що розвиваються, мали високий рівень смертності, і їх прискорене відтворення спричинене якраз оцим зростанням ВВП у розвинутих країн, що дало можливість надавати гуманітарну допомогу найбіднішим країнам, які часто нездатні до господарювання та управління на власних територіях. Тобто це самостійно створена пастка, а саме: не бідне населення є причиною зростання ВВП, а зростання ВВП уможливило виживання найбідніших верств. До речі, розвинуті країни світу завжди ставили у приклад іншим, ще «незайманим» державам, як добре, що у інших «заінвестованих» країн такі високі рівні зростання ВВП. Адже там капіталіст добре заробляє, іноземний інвестор має надприбутки. І до певного рівня росте рівень життя населення, разом із рівнем споживання. Але глобально, наприклад, всі країни світу показують зростання ВВП. За рахунок чого вони? Тому, що надміру експлуатуються природні ресурси? Все ж існує сумнів, що настільки значного успіху можна досягти через інтенсифікацію обробки сировини. Тому другий показник сталого розвитку має бути збалансований за природним потенціалом, а третій, як буде показано далі – має містити «коригуючий індекс» за людським капіталом.

Чи не варто відійти від пріоритету беззаперечного зростання ВВП та будувати стратегію розвитку країни на збалансованому, продуманому зростанні? Тобто, замислюватися, у яких сферах ми хочемо покращення, а де і так буде добре. Чи треба і далі йти стандартами споживацького суспільства, чи треба прагнути мати три авто на сім'ю, якщо у попереднього покоління було одне?

Приклад 3. Парадокси прогресу, сталого розвитку та енергоефективності

У випадку економічного прогресу ми спостерігаємо парадокси. Електричний трамвай: масштабний комерційний проект групи компаній Австро-Угорщини - залишив без роботи у м. Львові на зламі 19 -20 сторіч тих пасажирських перевізників, що працювали на кінному транспорті, витіснивши їх з бізнесу за рахунок масштабних «хайтек-інвестицій». В цілому суспільство виграло, хоча 100-200 осіб втратили добробут. Тут певною мірою можна зрозуміти економічну доцільність такого кроку: добро для багатьох шляхом

втратах для декількох, прогрес цивілізації. Разом з цим, високі прибутки для власників нового на той момент хайтек-бізнесу.

Але от візьмемо альтернативну енергетику, що тісно асоціюється із сталим розвитком. У Канаді в затоці Фанді побудована та успішно працює велика сучасна приливна електростанція потужністю 20 мегаватт. Їй вже 25 років, і вона стала реальною через масштабну державну інвестицію. Для забезпечення значних потужностей треба було збудувати велику станцію та дати роботу тисячам осіб. В результаті вартість кіловатту електроенергії впала на 55-60% у порівнянні з ТЕС. Однак, населення від цього ніяк не виграє, але держава добре заробляє. Ось тут можна побачити різницю між капіталістичним (все у державно-корпоративну кишеню, населенню споживчі блага) та соціальним підходами (більше у державну кишеню, маржа з комерції частково у соціальну сферу, населення не має споживчих благ, але має реальне покращення базових параметрів свого життя).

Видобуток такого ресурсу як сланцевий газ також не безкоштовний, але він дешевший за природний газ десь на 35-40%, якщо держава не має своїх запасів природного газу. У випадку успішної реалізації іноваційного проекту з видобутку сланцевого газу, отримають фінансову вигоду видобувні компанії з хайтек технологією, а також «приймаюча» держава, що добре заробляє на цій маржі та використовує свій статус «розпорядника» території. Населенню при цьому тарифів на газ ніхто знижувати не буде, а от природні ресурси можуть постраждати.

А коли державна політика розвитку іде врозріз з інтересами домогосподарств?

Наведемо морально-етичний приклад: під тиском світової економічної спільноти Україна хоче, взамін на розбудову електромереж, підвищувати тарифи для населення, а СРСР будував електромережі для себе та, можливо, мав на думці якісь гуманістичні цінності, а тарифи не підвищував, однак платив малі зарплати. Україна ж знаходиться у ситуації, коли вона не може дозволити собі виділити частину національного багатства на реконструкцію фундаментальної інфраструктури. Тобто СРСР використовував Україну, будуючи магістральну інфраструктуру для просування своїх торгових та експортних інтересів на Захід, але населення підвищенням тарифів не обтяжував. Населення, хоч і слугувало недорогим трудовим та військовим ресурсом, однак воно давало переважну частину ВВП через роботу на державних підприємствах⁸, і тому воно не утискалося з позиції тарифів на житлово-комунальні послуги.

Використовувати ресурси України зараз хоче і Євросоюз: відмовляється від гібридних технологій відомих транснаціональних корпорацій, але, через поступове зближення, хоче поглинути Україну, реалізуючи свою мрію над-національного капіталізму. Їхня стратегія схожа на «ривок»: у часи

⁸ До речі, така сама повальна монополізація виробництва і торгівлі в державних руках спостерігалася, зокрема, в часи Петра Першого в Росії, за що його й не особливо любили купці.

кліматичного неспокою Європа хоче отримати багато дешевої недовикористаної землі, де європейці хочуть вирощувати продукти харчування, збільшивши своїми ж технологіями продуктивність у 1,4...1,5 разів. Вони хочуть прирости новою житницею, колишнім «харчоблоком» СРСР.

Як робить політику сталого розвитку державна бюрократія

Сталий розвиток, ця нібито загальнолюдська концепція, в реальності на рівні державної бюрократії у більшості розвинутих країн світу працює за дещо спотвореною, далеко не ідеальною моделлю. Отже, виборні представники через державу ініціюють проект із сталого розвитку (СР) під егідою досягнень цілей СР та покращення довкілля. Державна бюрократія рахує економічну доцільність та нарощує масштаб проекту. Тут держава оглядається і бачить, що з цим проектом вона на ринку «великих гравців», і тому в проект вкладаються значні інвестиції, але вже, часто, залучаючи комерційного хайтек-інвестора, бо технології на це є саме в нього. Також часто державою береться кредит у міжнародних фінансових донорів. В результаті держава та інвестор домовляються про розподіл прибутку, часто на рівні ключових осіб. Керівникам держави це дає перемогу на виборах, комерсантам хороші прибутки. Вище ми ілюструємо це прикладами електричного трамваю та інших енергоефективних проектів. У капіталістичному суспільстві населення, окрім нової технології, не отримує нічого, ну може, трохи ентузіазму від нових звершень.

Отже, як можна побачити, державна бюрократія фактично використовує концепт СР для запуску комерційно привабливих хайтек проектів, що лежать у площині СР. Не ідеально і потребує удосконалення. Але, саме через те, що використовується така спотворена модель, сам сталий розвиток, як ми вимушені констатувати, - це, у країнах з розвинутою ринковою економікою, справа майже виключно у юрисдикції держави. Далі буде показано, що у таких країнах, як Швейцарія чи Норвегія, де традиційно розвинуті самоврядні традиції, домогосподарства мають набагато значніший голос у визначенні сталого розвитку, ніж у великих економіках світу.

І саме тому ми задамо собі питання: чи можлива в реальності стратегія сталого розвитку на такому малому рівні як район чи мікрорегіон - наскільки це осяжне завдання для місцевої громадськості і домогосподарств? Навіть беручи до уваги спотворену поведінку бюрократії, чи могли б домогосподарства самі визначати сталий розвиток, якби органи влади не мали на це жодного впливу?

Оскільки, ми припускаємо, що це задача регіонального рівня, то саме там повинні розроблятися ключові підходи та показники, але використовуючи підхід «знизу – вгору». Тобто, зауважимо, для досягнення балансу варто кожного разу спитати думки домогосподарств щодо проблеми, і врахувати її у розробці політики. Цим не можна нехтувати. Потім ключові підходи та регіонально диференційовані показники повинні «спускатися вниз», у той регіон, де і бралися дані для їх формування. А якщо так не робити, виникатимуть парадокси та перегини у розвитку.

Чи існує варіант балансу?

Чи можлива ситуація, коли домогосподарства також мають участь у політиці, тобто бачать, що з великого «пирога» і їм виділяється гарна, пропорційна часточка? Очевидно, це такий соціальний договір, що будується на принципі: для забезпечення соціальної стабільності уряд завжди ділиться з людьми з кожної масштабної та прибуткової інвестиції у рамках такого собі напівгласного соціального договору. Приклад - хоча б Велика Британія, яка «потом і кров'ю» освоювала колонії у 18-19 ст., але для багатьох її громадян це означало успішну кар'єру і пенсію, а населення в цілому значно виграло від вигідних колоніальних товарів. Тільки тоді концепт сталого розвитку буде підтримано суспільством, коли люди будуть прямо бачити, який ефект він дає для їхнього щоденного життя. З цього можна висунути практичну гіпотезу: якщо пристрої для сталого розвитку, наприклад, побутові електростанції, пристрої обробки води, пристрої поводження з відходами, пристрої забезпечення гарної здорової їжі та інше будуть індивідуального користування, і не вимагатимуть масштабних вкладень і дорогого обслуговування, але особисто домогосподарству приносять економію чи вигоду, тоді сталий розвиток буде підтримуватися в суспільстві широкими масами. А поки що ця концепція у великих економіках світу сприймається лише науковцями та державними колами.

Що ж усе-таки лишається домогосподарствам?

Треба згадати, що початковий широко підтримуваний концепт сталого розвитку містив ідею про самовідновлювані самодостатні домогосподарства, що не залежать від зовнішніх монополістів. Про цей концепт чи не забули у нас? Держава та великі інвестори фактично монополізують сталий розвиток, не залишаючи населенню шансу на незалежний шлях в умовах капіталістичної економіки, бо ринок великих гравців завжди олігопольний. Інший шлях, тобто соціалізм, показав свою економічну нездійсненність, хоча там розвиткові людини приділяли значно більше уваги. Сталий розвиток на рівні малих домогосподарств можливий у більш гуманній економічній системі, а у теперішніх умовах у класичному ринковому капіталізмі він можливий лише під егідою та контролем держави. Однак, на хвилі масштабних соціальних змін для населення є шанс, щоб державою було створено режим сприяння, за якого індивідуальний шлях можливий. Наприклад, так під тиском «зелених» закрили всі АЕС у ФРН у 1980ті – рішення спірне, але в цілому здорове. У Австрії також керувалися не лише економікою, але і чимось іншим, можливо прагненням глобального виграшу для громадян своєї країни, коли 25 років тому всіх власників будинків змусили ставити на дахи сонячні накопичувачі. Отже, напрошується висновок про те, що **третій показник сталого розвитку має містити "індекс людськості"**, тобто оцінювати, наскільки значне соціальне благо, у порівнянні з асоційованими втратами, приносить певний проект, стратегія чи зміна для населення території. Цей індекс повинен бути свого роду коригуючим коефіцієнтом до стратегії, що містить елементи СР. Додатком до цього індексу варто поставити контрольну цифру, 0 або "мінус число", таким

чином враховувати можливі впливи в плюс чи мінус на сусідні території. Якщо вплив «нульовий», то це позитивний знак, а якщо показник суттєво відхиляється у «плюс чи мінус число», то варто переглянути стратегію.

Висновки:

1. При дисбалансі стосунків великого та малого гравців і неврахуванні думки громадськості: великий гравець схильний до наступних стратегічних помилок: 1) підміна понять: сталий розвиток = соціально-економічний розвиток, актуалізація дещо застарілих концепцій (ППІ як фактор зростання, ріст ВВП як показник добробуту і стабільності), а також 2) популізм: державна бюрократія фактично використовує концепт сталого розвитку для запуску комерційно привабливих хайтек проектів) що лежать у площині цього розвитку, і тут є кордон виходу за межі бюджету або тонка межа корупції, або і те, і інше.

2. Сталий розвиток - це задача регіонального рівня і саме там повинні розроблятися ключові підходи та показники, але використовуючи підхід «знизу – вгору». Для досягнення балансу варто кожного разу спитати думки домогосподарств щодо проблеми, і врахувати її у розробці політики. Потім ключові підходи та регіонально диференційовані показники повинні «спускатися» вниз, у той регіон, де і бралися дані для їх формування.

3. Ключові показники сталого розвитку повинні містити такі риси: 1) Збалансованість між обсягом іноземних інвестицій та обсягом внутрішніх інвестицій, 2) другий показник сталого розвитку має бути збалансований за природним потенціалом, 3) третій показник сталого розвитку має містити "індекс людськості", тобто оцінювати, наскільки значне соціальне благо, у порівнянні з асоційованими втратами, приносить певний проект, стратегія чи зміна для населення території.

Література

1. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. К.: Інтелсфера, 2001. – 312 с.
2. Дрейер О. Н., Лось В. А. Экология и устойчивое развитие. Учебное пособие. М.: 1997. - 224 с.
3. Кинг А., Шнайдер Р. Первая глобальная революция: Докл. Римского клуба. – М.: Прогресс, 1991. – 340 с.
4. Програма дій „Порядок денний на XXI століття” („AGENDA 21”). Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт „Планета Земля” 1992.) – Київ „Інтелсфера”: 2000.- 359 с.
5. Сталий розвиток – Вікіпедія. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток
6. Hughes B., Johnston P. Sustainable futures: policies for global development // Futures, Volume 37, Issue 8, October 2005, P. 813-831
7. CSD Indicators for Sustainable Development, 3rd edition, 2005. [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.un.org
8. «Праздник окончен». Forbes, 2013. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://forbes.ua/magazine/forbes/1358617-prazdnik-okonchen>

Summary

Filyak M.S.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after
S.Z. Gzhytsky*

**ETHICAL QUESTIONS IN FORMULATION OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT INDICATORS**

The paper considers some of the linkages of ethical categories with strategies for sustainable development, showing some paradoxes of innovation processes and sustainable development strategies, analyzing the problems of balance in the relations of large and small market players, and outlining possible ways to achieve this balance in the modern world.

Рецензент – д.е.н., професор Шулський М.Г.